

ВПЛИВ ІСТОРИЧНОГО АСПЕКТУ У ФОРМУВАННІ КОНФЕСІЙНОГО СКЛАДУ НАРОДІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я НА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РОЗВИТОК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

THE HISTORICAL ASPECT INFLUENCE IN THE FORMATION OF THE CONFESSIONAL COMPOSITION OF THE PEOPLES OF THE NORTH AZOV REGION ON THE CULTURAL AND EDUCATIONAL DEVELOPMENT OF STUDENT YOUTH IN THE LATE XIXth – EARLY XXth CENTURIES

На підставі вивчення наукової літератури з порушеної проблеми розкрито вплив історичного аспекту у формуванні конфесійного складу народів Північного Приазов'я на культурно-освітній розвиток учнівської молоді наприкінці XIX – на початку XX століття. Розглянуто тенденції розвитку міжконфесійних відносин, а також представників релігійних меншин та їх еволюцію впродовж історичного розвитку соціуму. Вивчено процес формування етноконфесійної структури населення Північного Приазов'я та його специфіки. Висвітлено процеси культурної інтеграції етнічних груп з жителями Північного Приазов'я, а також роль їхнього впливу на культурно-освітній розвиток учнівської молоді регіону. Розглянуто типи навчальних закладів.

Ключові слова: конфесії, народи Північного Приазов'я, культурно-освітній розвиток, учнівська молодь, освіта, навчальні заклади.

На основании изучения научной литературы по затронутой проблеме раскрыто влияние исторического аспекта в формировании конфессионального состава народов Северного Приазовья на культурно-образовательное развитие учащейся молодежи в конце XIX – начале XX века. Рассмотрены тенденции развития межконфессиональных отношений, а также представители религиозных меньшинств и их эволюция в течение исторического развития социума. Изучен процесс формирования этноконфессиональной структуры населения

Северного Приазовья и его специфики. Освещены процессы культурной интеграции этнических групп с жителями Северного Приазовья, а также роль их влияния на культурно-образовательное развитие учащейся молодежи региона. Рассмотрены типы учебных заведений.

Ключевые слова: конфессии, народы Северного Приазовья, культурно-образовательное развитие, учащаяся молодежь, образование, учебные заведения.

The historical aspect influence in the formation of the confessional composition of the peoples of the North Azov region on the cultural and educational development of student youth in the late XIXth – early XXth centuries is revealed on the basis of the study of scientific literature on the disturbed problem. The tendencies of development of interfaith relations, as well as representatives of religious minorities and their evolution during the historical development of society are considered. The process of formation of the ethnic-confessional structure of the population of the North Azov region and its specifics is studied. The processes of cultural integration of ethnic groups with the inhabitants of the North Azov region are described, as well as the role of their influence on the cultural and educational development of the student youth of the region. Types of educational institutions are considered.

Key words: confessions, peoples of the North Azov region, cultural and educational development, student youth, education, educational institutions.

УДК 373.014.5:2(477.7)«18/191»

Красюкова М.М.,
викладач кафедри англійської мови
факультету іноземних мов
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У даній роботі спробуємо відтворити історію міжконфесійних відносин у Північному Приазов'ї у період з останньої чверті XIX ст. до початку XX ст.

Розглянемо тенденції розвитку міжконфесійних відносин, ознайомимось з представниками релігійних меншин та їх еволюцією впродовж історичного розвитку соціуму.

Відповідно, інтересу набуває цілісне дослідження процесів, пов'язаних із міжконфесійною взаємодією в окремих регіонах та підрегіонах, серед яких важливе місце посідає Північне Приазов'я як підрегіон Південної України.

Відродження різноманітних етнічних спільнот нашої країни, відновлення історичної пам'яті й національно-культурних та освітніх традицій є найважливішим завданням для розгляду цієї проблеми з позиції комплексного наукового підходу. Розв'язати порушену проблему допоможе науковий пошук, що дасть змогу вивчити досвід про-

світницької та педагогічної діяльності, розглянути типів навчальних закладів та вплив культурно-освітнього процесу на учнівську молодь регіону, допоможе поглибити знання про характер і зміст національно-культурних процесів, які відбувалися наприкінці XIX – на початку XX століття в умовах швидкого соціально-економічного й культурного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що переважна більшість робіт характеризує культурний розвиток окремих етнічних меншин, однак комплексні дослідження впливу етнічних груп на культурний розвиток Північного Приазов'я на сьогодні відсутні. У вирішенні порушеної проблеми нам допоможуть праці Н. Бацак і М. Араджіоні, які звертаються до вивчення етнічної історії й культури грецької спільноти регіону; праці М. Курінної, яка розглянула звичаї й обряди, пов'язані із старовинними чеськими святами; робота Конєвої Я. П., що

висвітлює історичну долю болгарської діаспори в Україні. У працях Зламан А., Лісевич І., Ганзуленко В., Міронової І. розглядаються етапи розселення польських національних меншин на території півдня України; Данильченко О. і Гриневиц О. у своїх роботах звертаються до історії етнічних спільнот регіону; Ляшенко В. розповідає про формування багатонаціонального складу населення на території, що розглядається; Лиман І. у своїй праці висвітлює регулювання взаємин адептів офіційної церкви зі старообрядцями та сектантами на півдні України.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У даній роботі розглянемо невіршені раніше частини загальної проблеми, а саме висвітливо тенденції розвитку міжконфесійних відносин, ознайомимося з представниками релігійних меншин та їх еволюцією впродовж історичного розвитку соціуму.

Відповідно, інтересу набуває цілісне дослідження процесів, пов'язаних із міжконфесійною взаємодією в окремих регіонах та підрегіонах, серед яких важливе місце посідає Північне Приазов'я як підрегіон Південної України. Слід зазначити, що брак праць з історії за темою даної роботи гостро відчувся. Але вивчення специфіки відносин багатонаціонального населення Північного Приазов'я дає можливість зрозуміти суспільні, культурні й моральні цінності минулого. Цінною є практика співіснування представників різних віросповідань у межах Північного Приазов'я останньої чверті XIX – початку XX ст.

Доцільності набуває вивчення в історичному контексті Північного Приазов'я загалом та його міжконфесійного життя зокрема. Через численні міграційні процеси територія Північного Приазов'я позначена масштабними етно-соціальними та релігійними трансформаціями. Унаслідок активної колонізаторської політики Російської імперії на території краю опинились представники різних віросповідань, які сприяли формуванню різноманітної конфесійної мапи підрегіону та наклали своєрідний відбиток на розвиток його історії та культури, а також позначилися на умовах соціалізації представників релігійних меншин.

Розгляд досліджень і публікацій свідчить, що переважна більшість робіт характеризує культурний розвиток окремих етнічних меншин, однак комплексні дослідження впливу етнічних груп на культурний розвиток Північного Приазов'я на сьогодні відсутні.

Предметом розгляду в роботі є культурно-освітні практики народів Північного Приазов'я, діяльність національних та загальнодержавних навчальних і культурних закладів у регіоні.

Мета статті. Метою статті є відтворення повноцінної картини в період формування конфесійного складу народів Північного Приазов'я та впливу

історичного аспекту на культурно-освітній розвиток учнівської молоді наприкінці XIX – на початку XX століття. Для реалізації цієї мети необхідно виконати такі завдання: показати соціально-економічні, соціально-педагогічні та культурні передумови формування народів Північного Приазов'я; схарактеризувати вплив багатонаціональної забарвленості краю на розвиток освіти учнівської молоді на досліджуваній території; спробувати на основі наявної джерельної бази реконструювати, виявити особливості і показати розвиток міжконфесійних відносин у Північному Приазов'ї в останній чверті XIX – на початку XX ст. у контексті віросповідної політики; з'ясувати типи навчальних закладів, систему викладання; розглянути процеси культурної інтеграції етнічних груп із жителями Північного Приазов'я, а також визначити роль їхнього впливу на культурний розвиток регіону; виявити чинники становлення системи національної освіти; проаналізувати умови, що сприяли функціонуванню існуючих закладів та відкриттю нових.

Виклад основного матеріалу. Задля реалізації визначених вище мети та завдань дослідження доцільним буде використання таких методів дослідження, як: хронологічний – для аналізу зростання і розвитку рівня національної освіти в історичному аспекті; конкретно-пошуковий – для пошуку і аналізу друкованих матеріалів і електронних ресурсів, педагогічної і історичної літератури, матеріалів сучасних досліджень; ретроспективно-історичний – для аналізу культурно-освітніх практик народів Північного Приазов'я; інтерпретація й узагальнення опрацьованих матеріалів для формування висновків.

Географічні межі нашої роботи охоплюють територію українського Північного Приазов'я. Для даного підрегіону характерною є певна спільність історичного розвитку, однак його точні кордони достатньо важко виділити, оскільки в досліджуваний період він не був цілісним адміністративно-територіальним утворенням. З огляду на це в даній роботі під Північним Приазов'ям, як підрегіоном Південної України, розуміються землі, які на кінець досліджуваного періоду охоплювали територію трьох повітів: Мелітопольського, Маріупольського й Бердянського, Таврійської губернії та Катеринославської губернії.

На території Північного Приазов'я співіснувало декілька національних меншин: українці, росіяни, греки, німці, поляки, болгари, чехи, євреї та ін. На становлення соціальної, культурної, економічної, політичної, релігійно-духовної картини вплинуло багато факторів, які є наслідком розселення цих народів. Кожна група посідала певне місце в культурному і господарському житті України. Віросповіданням багатьох українців, росіян та греків наприкінці XIX – початку XX століття, які проживали на території Північного Приазов'я? було християнство.

Політика російського уряду була продуманою і послідовною в питаннях міжконфесійного спілкування.

Провідником цієї політики був російський уряд на чолі з Катериною II, а практичними виконавцями були митрополит Ігнатій, граф Суворов, князь Потьомкін. У грудні 1762 Маніфест Катерини II запрошував переселитися до Росії «всіх бажаючих іноземців». Характерно, що в запрошенні не обумовлювалося віросповідання. Запрошення, підкріплене законодавчо, гарантувало значні права і привілеї всім бажаючим освоїти південні райони Росії. На відносно компактній території розселялися представники як різних етнічних груп, так і різних релігійних течій. Християнство було основною релігією, поширеною на території Приазов'я. Першими іноземцями, офіційно запрошеними для освоєння цієї території, були греки-християни, які отримали грамоту Катерини II 21 травня 1779 року, згідно з якою визначалися місця їх розселення, цілий ряд пільг і істотних привілеїв. Однією з причин переселення греків до Росії стало те, що кримська татарська верхівка сповідувала іслам, перешкоджала вільному відправленню релігійних культів, розвитку моральних і духовних якостей християнського населення [25, с. 10].

На території Маріупольського грецького округу оселилися дві групи греків: греки-румей і греки-уруми. І румей, і уруми сповідали православ'я.

Показово, що незважаючи на спільність румей і урумів як частин одного народу кримських, а згодом приазовських греків, між ними дотримувалася певна дистанція. Так, уруми вважали за краще не селитися в румейських селах, румей – в урумські. Можливо, справа тут не тільки в іншомовних відмінностях. Деякі дослідники стверджують, що уруми за своїм походженням є не стільки нащадками грецького населення Криму, скільки нащадками інших кримських християнських громад – готів і аланів, які просто втратили свої національні мови і сприйняли тюркські прислівники, але зберегли православне віросповідання. Готські і аланські громади в Криму були досить численними і навряд чи могли б безслідно зникнути, так що дана точка зору представляється якщо не цілком обгрунтованою, то такою, що заслуговує уваги [1].

У 1820 р царський уряд з метою подальшого розширення економічного розвитку Приазов'я і збільшення чисельності населення регіону прийняв рішення про заселення південно-східної частини Новоросії німецькими колоністами і хрещеними євреями. Так з'явилися Маріупольський колоністський і Маріупольський менонітський округи, а в околицях Маріуполя, крім грецьких сіл, виникли німецькі поселення. У самому Маріуполі, спочатку побудованому як чисто грецьке місто, отримали можливість селитися, відповідно до дозволу російського уряду, італійці та євреї. Це рішення також

було прийнято з міркувань економічної доцільності. Передбачалося, що представники двох торгових націй зроблять великий внесок у розвиток торгівлі та ремесел в Маріуполі і околицях. Право на поселення в місті пізніше отримали великороси і малороси, у зв'язку із чим місто стало міняти національний склад населення. У 1859 р уряд прийняв рішення про остаточну ліквідацію грецької автономії. Був створений грецький повіт у складі Олександрійського повіту Катеринославської губернії, а в 1873 р був створений Маріупольський повіт Катеринославської губернії. Відповідно до перепису 1897 року в Маріупольському повіті проживало 254 056 чоловік. Малороси налічували 117 206 чоловік і становили 46,13% населення повіту. Колись титульні греки відійшли на другу позицію за чисельністю і налічували 48 290 чоловік (19,01% населення повіту). На третьому місці знаходилися великороси – 35 691 особа (14,05% населення). До інших більш-менш крупних національних спільнот Маріупольського повіту на рубежі XIX – XX ст. відносилися татари – 15 472 особи (6,09% населення повіту), євреї – 10 291 людини (4,05% населення повіту) і турки – 5 317 (2,09% населення повіту) [1]. Мала місце поява на території Маріупольського повіту значної кількості малоросів і великоросів, які в сукупності складали більшість населення. Таким чином, це сприяло посиленню процесів асиміляції приазовських греків в слов'янському середовищі. Тим більше, що місцеві румейські і урумські діалекти були безписемними, відповідно, грамоті представники грецького населення навчалися російською мовою. Однак навіть незважаючи на цей фактор, приазовські греки змогли зберегти власну національну ідентичність і унікальну культуру. Почалася робота зі створення грецькомовних шкіл, театрів, випуску періодичних видань на грецькій мові. У Маріуполі був створений грецький театр, а в сільських школах викладання здійснювалося на грецькій мові. Однак у питанні шкільної освіти і була здійснена трагічна помилка, що зробила негативний вплив на проблему збереження національної культури приазовських греків. Викладання в школах велось новогрецькою мовою, тоді як в сім'ях діти з грецьких сімей Приазов'я говорили на румейській або урумській мовах. І якщо румейська мова була споріднена з новогрецькою мовою, то діти з урумських сімей просто були не в змозі розуміти викладання новогрецькою мовою – їм було необхідно вчити її з нуля. Тому багато батьків вважали за краще віддавати дітей у російськомовні школи.

З 1790 по 1796 рік з дозволу російського уряду до Північного Приазов'я починають переселятися прибули сюди з Європи представники інших країн, які за віросповіданням зараховувалися до католиків, лютеран, кальвіністам і інших протестантських напрямків [20, с. 170].

Особливо активно освоєння Маріупольського повіту німецькими переселенцями почалося з 1803 р. по 1835 роки, в кінці XVIII століття і в першій половині XIX століття. Це були вихідці із Західної Пруссії, Польщі, Чехії. Саме тоді тодішній генерал-губернатор Малоросії граф Петро Румянцев (Задунайський) запропонував Катерині Другій запросити німців на південні землі для їх освоєння і вже в 1788 році Росія прийняла перших німців-переселенців з Німеччини, а в 1823 році тільки в Маріупольському повіті було засновано сімнадцять колоній з центром в Остгейм (зараз – смт Тельманове) [14, с. 8; 16, с. 20-; 15, с. 54, 62-65; 24, с. 374]. Колонія Розенберг (смт Розівка), Бергталь (с. Республіка), Ямбург (с. Новокрасновка), Марієнталь (с. Мар'янівка) та інші нинішні населені пункти Приазов'я теж були засновані німецькими колоністами.

Освоювати цілині землі було важко всім. Німці відрізнялися особливим працьовитістю і внесли чималий внесок у розвиток всіх сфер життєдіяльності, особливо в господарській і культурній. Із самого початку німці строго дотримувалися своєї релігії і національних обрядів, берегли свою мову, передаючи культурні і духовні цінності наступним поколінням. Це допомогло їм протягом тривалого часу зберегти свою національну самобутність. За даними перепису населення 1897 року, в Маріупольському повіті проживало близько 20 тис. німців, більша частина яких була лютеранами.

Німці за віросповіданням були католиками і протестантами. Серед протестантів найбільш численними були лютеранські і менонітські громади. Серед німців були вихідці з різних релігійних конфесій не тільки Німеччини, Польщі, а й Голландії. До німців прирівнювалися також і меноніти [8, с. 76]. Менонітами називалися сектанти-анабаптисти голландського походження, які займалися в основному землеробством, а також ремеслами, які були необхідні для ведення власного господарства на землі [9, с. 153]. Права і обов'язки німецьких поселенців були зібрані в окремий «Статут про колонії» [22, с. 409], на підставі якого поселенці користувалися певними пільгами. І хоча католицька громада в місті була нечисленна за складом, вона знайшла кошти для побудови власної церкви. Маріупольська Римсько-католицька церква була побудована в листопаді 1853 р. Довгий час вона носила назву італійської, оскільки з розвитком морської торгівлі на узбережжі Азовського моря саме італійські моряки зробили певний внесок в її будівництво і були першими католиками в місті [21, с. 144].

Євреї в якості постійних поселенців з'явилися в місті Маріуполі приблизно до 1820 р. Вони приїжджали сюди з північного і південно-західних губерній Росії [21, с. 151]. Євреї Маріупольського регіону здебільшого були нащадками вихідців

з Польщі [7, с. 51]. Перші їх окремі і компактні поселення були утворені тут до середини XIX ст. З 1859 р, коли в м. Маріуполі було дозволено селитися представникам негрецької національності, число городян-євреїв збільшилося. Зі збільшенням чисельності членів єврейської громади споруда синагоги з'явилася нагальною потребою, і тоді з ініціативи ремісника Абрама Фреймана був побудований в 1864 р перший молитовний будинок з усіма атрибутами синагоги [21, с. 152].

Поряд з іншими народами, що населяли до цього часу Північне Приазов'я, до 1856 року тут з'явилися болгар. Вони були так само, як і греки, переважно православними християнами, хоча серед них зустрічалися представники різних конфесій. Приазовська локальна група болгар виникла внаслідок масової міграційної хвилі 1861–1862 рр. Тоді болгарські переселенці з Бессарабії заснували в Північному Приазов'ї 34 села, а віденські болгар – 2. З тих 36 сіл донині зберіглося 30. 16 болгарських сіл становлять суцільний масив у суміжних частинах Приморського та Приазовського районів, займаючи територію, що дорівнює середньостатистичному району. Решта ж розташована невеличкими групами поміж українських та російських сіл у Бердянському, Приморському, Приазовському та Якимівському районах Запорізької області. Довгий час переважна більшість із них проживала в межах своїх сіл, тобто компактно, але урбанізація помітно вплинула на розселення приазовських болгар, наприклад, за попереднім переписом 1989 р. 47,9% з них були міськими жителями [10, с. 126]. До цього слід додати й тих болгар, які мешкають у неболгарських селах. Отже, приблизно половина приазовських болгар постійно проживає в іноетнічному оточенні, зазнаючи на собі дію природних асиміляційних процесів. Динаміка чисельності приазовських болгар за період, що пройшов після переселення, була нерівномірною [10, с. 126]. Слід відзначити, що після 1861–1862 рр. нових помітних переселень болгар до Приазов'я не було.

Як правило, окремі етнічні групи, які потрапляли в іноетнічне оточення, зазнавали на собі дію природної асиміляції. Це супроводжується поступовою втратою елементів національної культури, звуженням сфери вжитку рідної мови до повного її витіснення мовою більшості і втратою національної самосвідомості. Серед факторів, які можуть сприяти асиміляції, слід назвати дисперсне розселення, змішані шлюби, відсутність національної освіти, брак умов для розвитку національної культури на належному рівні. Згідно з даними перепису населення 1897 р. в Бердянському повіті проживало 31843 особи болгарської національності (11% від загальної кількості населення повіту), а в Мелітопольському повіті – 1952 (0,5%). Нині болгарські села Північного Приазов'я розташовані

в межах Бердянського, Приморського, Приазовського та Якимівського районів Запорізької області.

Болгарське населення краю сповідувало православ'я, що породжує другий елемент музичної культури етносу – духовну музику. На розвиток духовної культури болгар регіону протягом досліджуваного періоду вплинули особливості їх розселення, збереження своєрідного культурного середовища, архаїчних елементів у народній творчості, діалекту. Офіційна світська і церковна влада вороже ставилася до елементів традиційного життя болгарських колоній під приводом, що останнє було язичницьким. Особливо переслідувалися сходи́ни і молоді́жні зібрання з яскравим болгарським колоритом.

Слід відмітити появу чехів на території Північного Приазов'я, яка відбулася у 1869 р. Раніше, у 1864 р. в Криму (Перекопському повіті) ними були засновані чотири колонії, проте, оскільки земля виявилася непридатною для землеробства, частина чеських емігрантів отримала дозвіл на нове місце переселення. Таким чином, у Мелітопольському повіті Таврійської губернії з'явилася чеська колонія Чехоград (суч. назва – Новгородківка), яка увійшла до складу німецької Ейгенфельдської колоніальної волості [17, с. 1].

Нові умови мешкання чехів в Північному Приазов'ї – географічні, соціально-економічні, близькість українського, російського, болгарського, німецького оточення – привели до формування у сфері духовної та матеріальної культури переселенців локальних особливостей. Набув своєрідності традиційний побут, зазнала міжетнічної інтеграції обрядова культура, зокрема родинні й календарні звичаї та обряди. Необхідність збереження самоідентифікації чеських колоністів Північного Приазов'я стимулювала переселенців до збереження в нових умовах проживання більшості звичаїв і обрядів, пов'язаних із старовинними чеськими народними святами. У результаті міжетнічної інтеграції в календарній та родинній обрядовості приазовських чехів виникло багато спільних, зокрема з українськими обрядами рис: традиція колядувати на православне Різдво в навколишніх українських та російських селищах; парубочі забави протягом року подібно до парубочих розваг українців в ніч на св. Андрія (підміна хвіртки, «крадіжки» пирогів тощо); у весільному обряді – викуп молоді, циганщина [17, с. 12].

Розселення поляків на півдні України почалося з XVI–XVII ст. Деякі історики свідчать, що поляки були на цих землях ще з XV ст., коли Побужжя перебувало під владою феодалів Великого князівства Литовського [6, с. 252].

Новий етап розселення поляків в Україну спостерігається з 60-х років XIX ст. Скасування кріпосного права і стрімкий розвиток капіталізму в Російській імперії спричинили приплив капіталу

і робочої сили з Польщі в райони Середнього Придніпров'я й Приазов'я. Таким чином, це відіграло значну роль в індустріалізації цих регіонів України. Польські поміщики перші почали займатися цукровою промисловістю в Україні, вони значною мірою контролювали її до початку 1917 р. [19, с. 43]. Більшість поляків проживала в селах Приазов'я і займалася сільським господарством, поступово втрачаючи національні особливості в господарстві, культурі та побуті [5, с. 20]. Польське населення було змішане із навколишнім українським, населених пунктів не мало. Тільки в Одесі можна було спостерігати невелику польську общину [22, с. 183].

У XIX – на початку XX століть діяльність католицької громади набула яскраво вираженого регіонального характеру. Насамперед цьому фактору сприяла присутність національних меншин, які мешкали на даній території численними групами і відзначалися досить великою релігійністю та згуртованістю. З-поміж таких національних груп була і польська католицька громада. Стан польської католицької громади і Римсько-католицької Церкви протягом XIX – на початку XX століть було зумовлено особливостями реалізації етнонаціональної політики царським урядом Російської імперії, яка насамперед мала антипольське та антикатолицьке забарвлення [3, с. 164].

Згідно із загальним переписом населення в 1897 р., умовами зростання чисельності польської католицької громади в цьому регіоні став приріст польського населення наприкінці XIX століття до Південної України [23, с. 9]. Відданість вірі для поляків носила не тільки релігійний, а й ще і політичний характер. Вони кидали виклик поневолевачам і намагалися зберегти національну самобутність [4, с. 260].

Велика кількість осіб, яка у 80-90-ті рр. XVIII ст. переселилася із так званої Польської області, мала намір отримати духовне звання і служити при православних церквах півдня України.

Причини переходів аколітів із території Польщі до Південної України зазначалися в «Прошеннях», які повинні були надаватися духовній владі регіону. Також там можна було і спостерігати короткі бібліографічні відомості про бажуючого прийняти духовний сан [22, с. 184]. Православним переселенцям із польських земель, які вирішили присвятити себе Богові, деякий час доводилося перебувати при церквах Південної України, часто не маючи духовного звання і призначення з боку духовної влади. Католики і уніати, які переселялись у Південну Україну, також зверталися з проханням прийняти їх у лоно православної церкви. Такі особи мали написати «Покірне доношення» на адресу духовного правління, в якому викладалися причини звернення. Цей документ був стандартним і містив ті ж формулювання, що і відповідні

звернення не лише католиків, але й мусульман та іудеїв. Аколіти ж перш за все мали присягнути на підданство Росії. Після складання присяги земський суд повинен був повідомити про це духовну консисторію і обов'язково додати «Клятвенну обіцянку» [18, с. 70, 73].

Але не всі звернення аколітів задовольнялись єпархіальним керівництвом. Більшість переселенців, які прибули до Південної України з польських земель, що бажали отримати місце в притчі, залишились тут назавжди, служачи при храмах Божих [22, с. 186].

Отже, наприкінці XIX – на початку XX століть між етнічними групами і всередині кожної спільноти майже не існувало тісної взаємодії та порозуміння. А цей чинник не міг не позначитися на становищі католицизму в регіоні, особливо в умовах наступу держави на позиції Церкви. Цей період був періодом наступу держави на суспільний вплив конфесій та релігійної свідомості з метою їх цілковитого знищення, період ламання релігійних традицій.

До кінця XIX ст. в Маріупольському повіті з 149 населених пунктів 47 мали офіційний статус «колоній». Жителі цих «колоній» прагнули створити сприятливі умови для нормального розвитку: їх приваблювала ідея самоврядування, господарської відособленості, що було притаманне їхнім релігійним поглядам. На територію Північного Приазов'я переселилися євреї, німці, болгари і представники інших національностей, але їм вдалося, незважаючи на те, що вони були представниками різних релігійних конфесій, представниками різних культур, мирно співіснувати. Це було результатом далекоглядної політики та продуманого підходу уряду Катерини II, спрямованого на запобігання можливих конфліктів на релігійному ґрунті; важливу роль у цьому зіграв загальний менталітет переселенців. Зберігалася значна побутова ізоляваність представників різних етнічних груп. Так, під час заселення іноземцями земель Приазов'я етнічні поселення були розташовані один від одного на значній відстані. Це поряд із мовним і психологічним бар'єром, пануванням практично натурального господарства зумовило збереження конфесійних відмінностей.

Поширення російськомовної грамотності серед багатонаціонального населення відображає нав'язання їм освіти з державною мовою. Але незважаючи на досить велику кількість початкових навчальних закладів і високий відсоток учнівської молоді, поширення навіть елементарної грамотності серед народів Північного Приазов'я на кінець XIX ст. не було достатнім [2, с. 117].

Грецькі громади Північного Приазов'я всіма зусиллями прагнули забезпечити молоді високій культурно-освітній рівень. Вони не шкодували будь-яких зусиль і коштів на розвиток шкільної мережі, вони прагнули створення загальнодос-

тупної школи середньої ланки в системі освітніх закладів. Греки зверталися до земства і уряду з проханням відкриття гімназій, середніх навчальних закладів єдиного типу, закінчення яких надавали б права вступу до університетів. Таким чином, переважній більшості грецьких сільських громад, досягнувши на початок другого десятиліття XX ст. загальної початкової освіти, вдалося також прилучити молодь й до середньої школи державно-офіційного типу [12, с. 254].

Внаслідок поширення російськомовного шкільництва та через відсутність необхідної матеріальної бази і кадрового забезпечення національної освіти в культурі грецької громади Маріупольщини з кінця XIX ст. прискорилися інтеграційні та асиміляційні процеси.

Індустріалізація, що охопила наприкінці XIX – на початку XX ст. регіон, посилила інтеграційні процеси в середовищі етнічних груп Північного Приазов'я. Технічний прогрес та піднесення економіки, залучаючи національну спільноту до системи міжетнічних економічних взаємин і зміцнювали їх зв'язок з українським та російським народами. На початку XX ст. відбувалося значне піднесення шкільної освіти, що розвивалася в двох напрямках – професіоналізації та інтеграції всіх ступенів освіти, поступового перетворення початкового і середнього шкільництва на єдину просвітницьку мережу, що було зумовлене змінами в економічному житті багатонаціональної громади: стрімким ростом галузей промисловості, транспорту та підприємництва в сільському господарстві [13, с. 7].

Вартість навчання в гімназіях була досить високою, але незважаючи на це, вона вважалася дуже престижною. Кількість учнів із кожним роком зростала. Приватні добродійники, а також повітові земства встановлювали спеціальні щорічні стипендії для навчання дітей із малозабезпечених родин [11, с. 65].

Розмаїття типів початкових шкіл, відкритих зусиллями грецького населення в другій половині XIX ст. свідчить про те, що традиційна школа на церковній основі поступово вичерпувала свій потенціал. Грецька громада почала направляти дітей в державні середні і вищі навчальні заклади. Саме в греків, які мали університетську освіту, з'явилася бажання відкрити в Маріуполі середні школи, а саме прогімназії, а з часом і гімназії. Це сприяло соціальному та кар'єрному зростанню учнівської молоді [11, с. 63].

Висновки. Співіснування представників різних релігійних конфесій сприяло господарському та економічному розвитку Приазов'я, що вигідно відрізняло його від інших регіонів. До середини XIX ст. в основних рисах завершився процес масового заселення півдня регіону. До цього часу в значній частині населення сформувалися свої культурні,

господарські традиції в нових умовах. Цей період характеризувався нерівномірними соціальним і економічним розвитком етнічних меншин як у силу їх різного правового статусу, так і в силу релігійних традицій того чи іншого національного співтовариства. У галузі культури та релігії відзначалися тенденції до толерантності по відношенню до звичаїв, традицій і прав інших етнічних груп. Культурно-освітній потенціал населення зростав, що зумовило постійне створення шкільної мережі. Вже перші роки ХХ ст. суттєво виділяються культурно-освітньою активністю, що характеризується вагомими досягненнями у вирішенні проблем загальної початкової освіти і зародженням загальнодоступної середньої школи. Перспективами подальших досліджень для сучасних дослідників є вивчення і відновлення історичної картини території Північного Приазов'я, а також розгляд впливу багатонаціонального населення на розвиток освіти і культури в регіоні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья : история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.). Симферополь: Амена, 1999. 132 с.
2. Бацак Н.І. Грецька спільнота Надазов'я: етнокультурні процеси (остання чверть XVIII – початок ХХ століття). К.: Реферат, 2010. 270 с.
3. Ганзуленко Валентина Польська католицька громада півдня України в другій половині XIX – на початку ХХ століть. – Поляки на півдні України: історія та сьогодення: У 2 т. Т.1. Жешов; Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. 328 с. (Серія «Україна: історія і сучасність». Вип. 4).
4. Гриневич О.В. Сторінки історії Киселівки // Зб. наук. праць: Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону. Миколаїв: Атол, 2005. С. 260–265.
5. Данильченко О. Етнічні групи України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. ХХ ст. К., 1993. 58 с.
6. Зламан А. Поляки на Миколаївщині // Зб. наук. праць: Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону. Миколаїв: Атол, 2005. С. 253–260.
7. Иванов С.М. Демографическая ситуация и факторы, влияющие на ее изменение в среде малых этносов Донбасса (середина XIX – начало ХХ в.) // Межэтнические связи: история, этнография, культура. Донецк, 1995. С. 49–57.
8. Иванова Ю.В. Особенности формирования хозяйственного комплекса многонационального района Приазовья // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. М.: Наука, 1979. С. 74–91.
9. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX в. (1719–1858). М.: Наука, 1976. 306 с.
10. Конева Я.П. Исторична доля та народна творчість болгарської діаспори в Україні // Під одним небом: Фольклор етносів України. К.: Наукова думка, 1996. С. 26–44.
11. Красюкова М.М. Гімназії як центр просвіти учнівської молоді народів Північного Приазов'я. Матеріали XIII Мiedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa przestrzen Europy – 2017». Tom 3: Pedagogiczne nauki. Przemysl: Nauka i studia. С. 63.
12. Красюкова М.М. Розвиток шкільництва на початку ХХ століття в культурно-освітніх практиках народів Північного Приазов'я // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка 1 (18)' 2017. С. 251–256.
13. Красюкова М.М. Умови виховання учнівської молоді у християнських конфесіях народів Північного Приазов'я. Матеріали за XIII Международна научна практична конференция, «Ключови въпроси в съвременната наука – 2017», Volume 6: Педагогически науки. София. «Бял ГРАД-БГ». С. 6–9.
14. Кресс Эрнст. Российские немцы или немецкие россияне на историческом перекрестке культур и языков. М.: МАЛП, 1995. 80 с.
15. Кулінич І.М., Кривець Н.В. Нариси з історії німецьких колоній в Україні. К.: Інститут історії України НАН України, 1995. 272 с.
16. Кулінич І.М. Німецькі колонії на Україні (60-ті рр. XVIII ст. – 1917 р.). Українській історичний журнал. 1990. № 9. С. 18–30.
17. Курінна М.А. Традиційна культура та побут чехів Північного Приазов'я останньої чверті XIX ст. – ХХ ст. (на матеріалах с. Новгородківка Мелітопольського району Запорізької області): автореф. дис...канд. іст. наук: (07.00.05); Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології. К., 2009. 20 с.
18. Лиман І.І. Регулювання взаємин адептів офіційної церкви зі старообрядцями та сектантами на півдні України (остання чверть XVIII – середина XIX ст.) // Література та культура Полісся. Ніжин: НДПУ, 2004. Випуск 27. Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті. С. 54–63.
19. Лісевич І. Польська національна меншина в Наддніпрянській Україні (1864-1917 рр.). УІЖ. 1997. № 2. С. 43–54.
20. Ляшенко В.Г. К вопросу о формировании многонационального состава населения Донбасса // Человек и мир. Духовная культура в современном мире. Мариуполь, 1992. С. 165–171.
21. Мариуполь и его окрестности. Мариуполь: Типо-Литография А.А. Франтова, 1892. 328 с.
22. Міронова Ірина Розселення поляків на території півдня України (XIX – початок ХХ ст.). Поляки на півдні України: історія та сьогодення: У 2 т. Т. 1. Жешов; Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. 328 с. (Серія «Україна: історія і сучасність». Вип. 4).
23. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897 г. Т. XIII: Екатеринославская губерния. СПб., 1904. С. VIII. С. 63–178.
24. Филимонова Т.Д., Смирнова Т.Б. Немцы // Народы и религии мира: Энциклопедия. М.: Большая российская энциклопедия, 1999. С. 373–375.
25. Ялі С. Греки в УРСР. Харків, 1931. 102 с.